

ԹԱԳՍԻՈՐԻ ԴԱՍԸ

Ժամանակով մի թագաւոր էր ապրում, որի բարեսրտութեան համբաւը ողջ աշխարհում տարածուած էր: Սա մի անգամ պատահամբ լսեց, որ իւր երկրի մեծամեծները ժողովողին շատ նեղում են, հարկատու շինականները ուժից վեր չարւում են ու խիստ սակաւ վարձատրւում: Իսկոյն խորհրդականներին կանչեց ժողովի, ապա պալատ հրաւիրեց իւր ընտիր քաղաքների պետերին, երկրի մեծամեծներին, կառավարիչներին, կալուածատէրերին ու հարցրեց. «արդեօք ճիշտ է՞ որ իմ ժողովուրդը հեծում հառաչում է տուրքերի տակ»: Նրանք ամենը սկսան պատասխանել թագաւորի լսածի հակառակը.

«Մինչ էք ասում. տէր արքայ. մեր շինական ժողովուրդը շատ ուժեղ է և միշտ էլ աշխատելու ընդունակ. օրական վաստակից ուտել խմելու համար բաւական փող է տնտեսում. կոպիտ արարածին ուրիշ ինչ է հարկաւոր: Եթէ նրանք շարունակ չաշխատէին, իրանց համար էլ վատ կլինէր, տէրերի համար էլ, բոլի շինականին երես չպէտք է տալ, որքան շատ ունենայ, այնքան աւելի կուզի ունենալ: Երբ հարստութեան համն աճնի, կը հետաքրքրուի իմանալ իրան ուրիշ ինչ է պակաս, ճիշտ այնպէս, ինչպէս մեր տատ ու պապին դրախտում պատահեց:

Նրանց այսպէս խօսելու ժամանակ, թագաւորը նստած էր լուռ, անձայն. նրա սիրտը քիչ էր մնում տրաքի, աշկարայ նկատելով, որ բոլորն էլ սուտ են խօսում: Մեծամեծները խորհրդից հեռացան առանց որոշ եզրակացութեան գալու, բայց թագաւորը իւր եզրակացութիւնն ունէր. շինականի ճնշումած վիճակը սրտին շատ մօտ առաւ իբրեւ արդարասէր ու վեհանձն մարդ: Զէ՞ որ այդպէս էին լինում մեծ մասով հիւ ժամանակի թագաւորները: Մանաւանդ սա, որ մի բարի հոգի կին ունէր, որ միշտ մշակ դասի օգտին էր յորդորում:

Երկու երեք օր հազիւ էր անցել, թագաւորը յանկարծ կանչեց իւր նշանաւոր խորհրդականներին, երկրի իշխաններին,

գորապետներին, կալուածատէրերին ու հրամայեց ձի նստել: Էլ ժամանակ չըտուեց հարցնելու, թէ ուր են գնում: Ձիաւորուած քաղաքից դուրս եկաւ հին ժամանակի տարազով շքեղ ու փառաւոր հազնուած, թագաւորը ծին մտքերի մէջ խորասուզուած ըշում էր: Իւր ուղեկիցներն էլ հետեւում էին անխօս, մինչև որ հասան մի գիւղ, նրա միջով անցնելով հանդիպեցին միայգու, գետի վերի կռանը, հարաւին նայող: Այգում մշակներ էին բռնում:

Չը գիտեմ ռոտեղ էր այդ գիւղը կամ գետի անունն ինչ էր. այսքան միայն կարծում եմ, որ գարնան վերջն էր կամ ամառուայ սկիզբը, որովհետեւ խաղողի հատիկները վազների վրայ պարզ երևում էին: Այգումը գիւղականներ էին՝ մարդ, կնիկ, աղջիկ, տղայ ջաններին կրակ ածածի պէս տանջում, բռնում էին: Մի քանիսը վազների արանքի գետինը բահով վարում էին ու հողը շուռ տալով տափակացնում. մի քանիսը փէինով լիք կթոցները շալակած այգու վերի կողմն էին տանում: Իւրաքանչիւրն ինչքան ուժ ունէր, չարչարւում էր. բայց գիտէր որ այդ չարչարանքով հասցրած ոչ պտղի համն է առնելու և ոչ գինու ճաշակը տեսնելու, որովհետեւ պարոնը, աղէն իրաւունք չէր տալիս:

Թագաւորը այդ կողմն ուղղեց ձիու գլուխը ու թամբից ցած թռչելով ձին յանձնեց մէկի ու քարէ սանդուխքով բարձրացաւ վերև: Նրան հետեցին իշխաններն ու միւս մեծամեծները, իրանց մէջ զարմանալով թէ այս ուր է տանում իրանց պետը: Թագաւորը շուռ եկաւ ու ետեւից գնացողին ժպտալով ասեց, — իշխան, այսօր մի հետաքրքիր զբաղմունք պէտք է ունենանք և նոր բան պէտք է սովորենք:

Իշխանը նոյնպէս ժպտաց, բայց մի տեսակ մտածողորութեան մէջ: Գիւղականները մեծ երկիւղի մէջ էին ընկել փայլուն, ոսկեշող անձերին տեսնելով: Անկասկած է, որ նրանք թագաւորին չէին ճանաչում, ոչ մինը նրա երեսը տեսած չուներ. այսքան լսել էին նրա մասին որ պապի պէս բազմած է գահին. հզոր պատերազմող է, որ թուրքերին իրանց աշխարհի սահմաններից քշել հալածել է: Նրանց շատ փոյթը չէր, արդեօք թուրքն է նրանց թագաւորը թէ պարսիկը, տարուալ մէջ բանած օրերից հարկի բաժին պէտք է հանէին. թագաւորին ջոկ, սեպհական պարոնին ջոկ, մնացածը որ չնչին, բան էր, պէտք է բաւականացնէր թէ իրանց և թէ իրանց բազմաւորւած ընտանիքին:

Զիշտ է, նրանք թագաւորին չէին ճանաչում, բայց շքեղ

զարդարուն մեծամեծների շարքում տեսան ու ճանաչեցին իրանց պարոնին, իրանց աղին, այդ պատճառով էլ զոդները բռնեց։ Սրտները ուզում էր փախչել, բայց ոնց փախչէին այդ հզոր մարդկանց ու նրանց արագավազ ձիերի առջևից. մանաւանդ նրանք, որ լուսածէգից դէսը գլխակախ բանի վրայ էին և այժմ մի ժամ էր մնացել մինչև ճաշ հասնելը։ Այդ էլ որ չլինէր, թագաւորն ու մեծամեծները հետները վերցրած ունէին զօրականների մեծ շքախումբ, որ այդու միւս կողմը կանգնած էր, ամենն էլ լաւ նետաձիգ մարդիկ էին։ Խեղճ բանւորները փախչելը մաներից հանելով իրանց այնպէս պահեցին, իրր թէ կողքներին մարդ չըկար և աշխատելը հանգարտ շարունակեցին։

Թագաւորը մտաւ նրանց մէջները և հարցրեց.—սիրելիք, ի՞նչ է ձեր գլխաւորը։

Իսկոյն առաջ եկաւ ուժեղ, երեսը արեւից խանձուած, ալիխառն մի մարդ ու ասեց.—Ես եմ. ինչ էք հրամայում.—Ահա թէ ինչ, խօսեց թագաւորը, բահդ տուր ինձ, ես կամենում եմ քու տեղը բանել, որովհետեւ այս մեծամեծները նոր զբաղմունք են ուզում և ցանկանում են իմ ձեռքի տակ այգում աշխատել։ Բայց դու մի հեռանալ. կաց այստեղ ուզդիր, երբ սրանց պատուէրներ տալիս սխալուեմ. միւս մշակները կարող են գնալ և զուարճանալ որքան սրտները ուզում է։

Մշակների վերակացուն չգիտէր ի՞նչպէս վարուի. թագաւորին թողել էր իւր առաջ ձեռը պարզած։ Յանկարծ ալի շուարած միջոցին աչքն առաւ իւր պարոնին իւր աղին, որ զայրադէմ նրան գլխով նշան էր տալիս, կարծես ասելիս լինէր—այ հաստազլուխ. ի՞նչ ես կանգնել, ինչ ասում է տուր։

Գիւղացին հնազանդուեց, բահը տուեց թագաւորին. սա հրաւիրեց իւր իշխաններին նոր զբաղմունքն սկսելու, այգում մշակութիւն անելու, մէկին այստեղ կանգնացրեց, մէկին այնտեղ ու պատուէրներ տալով բանուգլխու զրեց։ Վերակացու մշակը կողքից այո էր ասում կամ ոչ։

Պէտք էր տեսնել, թէ իշխանները, կալուածատէրերը ոնց էին տաք-տաք բանի կպել-թաւիշէ բաճկոններ ու թանկագին կարմիր կտորից կարած նուրբ զգեստներ էին, որ իրար ետնից փոշու մէջ շարտում էին դէն, որ աւելի աջողակ ու ազատ բանեն։

Այգում մշակութիւն անելը մեծ մասին թւում էր մի

զուարճալի բերկրալի զբաղմունք. բացի մէկից, որ ծիրանե-
գոյն զգեստը դէն զցեւուց ետ մոռեթը կախած կանգնել էր.
դրա բաց դոյնի բաճկոնակը պարսկական ոսկեկոյն կտորից
էր, որի նման այժմ գործել չգիտեն. մի արշինը արժէր հա-
րիւր դահեկան, Թագաւորը լուրջ դէմքով դէպի նա դառնալով
պատուիրեց, որ վերցնի առջևի ամենամեծ ու ամենալատ կը-
թոցը ու նրանով փէին տանի ներքեից վերև: Ոսկում պլպլող
իշխանը քիթ ու պոռնակը թթուացրեց. նրա ծովաած երեսնաբ-
քից բոլոր բանողները ծիծաղը պրծաւ: Ճարահատած շուռ ե-
կաւ կթոցը ուսին գործի դնալու և ինքն իրան փնթփնթաց.
«Միթէ նրա համար եմ մեծ հարբանի տղին ծառայում, որ բե-
րի ինձ այստեղ փէին կրել տայ: Նրան էժան չեմ ուտացնիլ,
թող սպասի»:

Իշխաններն ու մեծամեծները առ ժամանակ քաջաբար ա-
ռաջ տարան մշակութիւնը. նրանց ուրախ ծիծաղն ու քրքիշը
հնչում էին ամեն կողմ. բահին քացի տալիս մինչև ճիւղքը
թաղում էր գետնում. բերանն ընկնող քարերից պէժեր էին
բարձրանում. փողու ամպերով օդը մալխել էր: պարծենալով մէկն
ասումէր միւսին. «մտիկ արա, ազնուական մարդը ինչպէս
գերազանցում է գոեհիկ մարդուն թեկուզ հասարակ մշա-
կութիւն անելիս. այս ծոյլ, անհասկացող դիւղացիք հողը
մի անգամ են շուռ տալիս, իսկ մենք այդ երեք անգամ ենք
անում»:

Սակայն Թագաւորը որ աշխատելում ոչ մէկից պակաս չէր, բե-
րանը ծիծաղ չէր բերում:

Այդ միջոցին այգու ողորմելի մշակները կանգնած էին մի
կողմ և նրանց աշխատելուն մտիկ անելով չէին համարձակւում
իրար հետ խօսել, ահն ու երկիւղը դեռ նրանց սրտներից չէր
դուրս եկել. նրանք մտածում էին այսպէս. այս մեծամեծ զօ-
րեղ մարդիկն եկել են, որ փորձով իմանան թէ մի մարդ որ-
քան կարող է բանել մինչև լաւ յոգնելու: Եթէ սրանց նպատակն
է մեր ճորտական ծառայութիւնը դարձեալ ծանրացնելը, այն
ժամանակ մենք հողից հող կորած ենք»: Այսպէս մտածելով
նրանք անչափ սրտակոտոր էին եղել:

Արեգակը քանի գնում, գլորւում էր: Իրիկնադէմին մե-
ծանձն մշակների մուխը բոշացել էր. այլ ևս առաջուայ նման
փառ փառ չէին ծիծաղում, բահի հարուածները աւելի դան-
դաղ էին հնչում. փէին կրողը նստել էր բլրի ծայրին և նա-
յում էր ցած դէպի գետը: Միայն Թագաւորն էր որ առաջուայ
պէս եռանդով բանում էր իւր երկրի մեծամեծներին ամա-
չեցնելու համար: Յանկարծ նրա կողքի աշխատողը բահը
լուծայ

ուժով դէն գցեց ու խոր հառաչեց: Նա մի ամբակազմ, սևամորուք մարդ էր, այդ անբերկիւղ զօրավարը քանի անգամ թիւրքական զօրքի շարքերը փշրել անցել էր. իւր անկեղծութեան համար թագաւորից սիրուած անձն էր. ուստի թագաւորը սիրալիւր կերպով հարցրեց. «Ի՞նչ եղաւ, իմ զօրավար—Մշակների վերակացուն հարցրէ՛ք, թէ ի՞նչ եղաւ մեզ, պատասխանեց ուժասպառ զօրավարը—Վերակացու, ասեց թագաւորը, ասա տեսնեմ, ի՞նչ է եղել հզօր ասպետներս. չլինի՞ ես նրանց սխալ պատուէրներ եմ տուել—Ոչ, պատասխանեց վերակացուն, նրանք յոգնել են, ուղում են հանգստանալ: Զարմանալու էլ չի, յանձն առած աշխատանքը կոշտ էր. իսկ իրանք ընթոյշ մեծացած, ազնուարիւն մարդիկ են:—Արդեօք ճշմարիտ է, որ դուք յոգնել էք, բա՛շ ընկերներ, բարձրաձայն հարցրեց թագաւորը: Բոլորն էլ մնացին գլխակախ լռուած. միայն զօրապետը, որ անբերկիւղ էր ու ճշմարտախօս, խօսեց հետեւեալը.

—Թագաւոր տէր, ինձ համար պարզ է քո նպատակը, այստեղ բերի՛ր մեզ, որ մի խելօք խրատ տաս: Զճմարտութեան անունը վկայ, ես այս տանջանքը մարտելու անկարող եմ, ինչ տեսակ էլ ծանր լինի վերջին խրատդ, ասա, լսեմ, միայն միջոց տուր որ ճաշեմ: Եթէ դու քահանայ ես, թող տուր ես էլ քու տիրացուն լինեմ: Ես կամենում եմ այս վերակացուն երկու կամ երեք հարցմունք անեմ, իրաւունք տալիս ես:—այո՛, ասեց թագաւորը ու մտայլ մտածմունքների թղպով դէմքը պատեց: Զօրապետը ձեռները տրորեց, նրանց մէջ մի վայրկեան նայեց ու դարձաւ գիւղականին հարցրեց...

—Ի՞նչքան ժամանակ է, ինչ որ այստեղ բանում ենք, բարեկամ:

—Երկու ժամի չափ, արտասանեց նա ու նայեց արեգակին:

—Ձեր գործից ի՞նչքան ենք շինել այդ ժամանակում, հարցրեց զօրապետը և դէպի նա աչքերը կըկոցեց:

—Տէր իշխան, խօսեց վերակացուն և ակամայ ժպտաց, չընեղանաք իմ խօսքերից, առաջի կէս ժամուայ մէջ մշակութիւն արե՛ք քսանուհինգ ըրպէ. երկրորդի մէջ երեսուն ըրպէ, երրորդի մէջ տասնուհինգ ըրպէ, իսկ չորրորդի մէջ միայն երկու ըրպէ:

Այնուհետև ժպիտը գիւղականի դէմքից փախաւ, երբ նա խօսքը այսպէս շարունակեց. —Ես կարծում եմ, դուք ձեր գործը վերջացրել էք, այժմ գնալու էք ճաշի. կուտէ՛ք, կըվայելէ՛ք քաղցր ընտիր բաներ: Մենք ուտում ենք միայն մի կտոր սև հաց և բանում ենք, մինչև արեւ մայր է մտնում և

լուսինն սկսում աջ ու ձախ շուաք սփռել: Չըգիտեմ թէ դուք
 փրտեղ և ինչպէս էք քնելու և ինչ չքնաղ կին է հանգստա-
 նալու ձեր գրկում մինչև գիշերն անցնելը և աստղերի կու-
 գնալը, իսկ մենք թշուառներս կրկին բանի ենք կանգնելու,
 դեռ աստղերը երկնքում եղած ժամանակ: Չեմ իմանում, ձեզ
 վաղը ի՞նչ զբաղմունք է սպասում. երբ տուն հասնէք, իսկ
 մեզ համար գրեթէ «երէկ» չըկայ, կարծես թէ բան չենք շի-
 նում. այսօրուայ աշխատանքն էլ կորած է, որովհետև ձեր
 արած մշակութիւնը մեր վրայ չեն հաշուել: Վաղը թէ միւս
 օրը նոյն բանը, նոյն տանջանքը պէտք է կրկնուի մինչև
 շունչներս փչելը: Եթէ ձեր այստեղ գալու նպատակը ստրկա-
 կան ծառայութեան ծանրացնելն է, երկու անգամ շատ ծան-
 րացրէք, մի բան փր, կատարողը չենք, այս բոլորը ասում եմ
 առանց երկիւղի անշուշտ գիտե՞նալով, որ կողքիս թաւիշէ սև
 բաճկոնակով, ոսկէ շղթայով կանգնող մարդը թագաւորն ինքն
 է, բայց հաւատացած եմ, որ նա իմ այս խօսքերի համար ինձ
 չի սպանիլ, նրա փառքի ու զօրեղ թրի համար բաւականա-
 չափ թուրքեր կան:

Այս խօսքի վրայ էր, որ զօրապետը գոչեց.—Թագաւոր
 տէր, ինչպէս կը հրամայես, սպանեմ այս մարդուն, թէ նա
 ըստ փոխարէն է խրատ խօսում:—Չըհամարձակուես դիպչել,
 նա իմ փոխարէն է խրատում, պատասխանեց թագաւորը:
 սակայն դրա ասածները իմ մէջ նոր մտքեր ծնեցրին, ուստի
 ես ուրիշ խրատ, ուրիշ դաս ունեմ ասելու, առ այժմ ներքև
 դնանք ընթրիք ուտելու:

Թագաւորը և իւր հաւատարիմներն իջան և նստոտեցին
 գետափին, արդէն ծառերի ճիւղերի մէջ զովարար սոսափիւնն
 սկսուել էր. կերան, խմեցին մեծ ախորժակով և զուարթացան:
 Թագաւորը պատուիրեց այգու մշակներին իւր ճաշից բաժին
 հանել, նոյնպէս հրամայեց իւր լաւ գինուց խմացնել: Վերա-
 կացուին ընծայեց մի ոսկի դրամ, իսկ մշակներից իւրաքան-
 չիւրին երեք երեք արծաթ: Երբ չքաւոր մարդիկը իրանց
 ափերի մէջ այդ պսպղան դրամները շօշափում էին, թւում
 էր թէ երկինքը նրանց համար ներքև է իջել:

Իրիկուայ մօտ թագաւորը իւր մեծամեծների հետ ճա-
 նապարհ ընկաւ դէպի պալատ: Նա լուռ էր ու մտածմունք-
 ների մէջ խորասուզուած: Զօրապետը կողքից գնում էր.
 չը կարողացաւ լուռ համբերել, խօսք բաց արեց. «Թագաւոր
 տէր, սպասում եմ խրատիդ, ասա լսեմ»:

Թագաւորն ասեց.—Ես կարծում եմ, դու արդէն գիտես,
 այլապէս գիւղականի հետ այնպէս չէիր խօսիլ. Բայց և այն-

պէս, լսիր, ասեմ: Ի՞նչ է բուռ և բոլոր մեծամեծների արհեստի-
անունը, ի՞նչ միջոցով են ապրում նրանք: Բրուտը կճուճ ու
բրեղան շինելով է ապրում, իսկ դժւբը:

Զօրապետը պատասխանեց.— Ինչպէս որ բրուտը կճուճ
ու բրեղան շինելով է ապրում, մենք էլ ապրում ենք խեղճ ու
աղբատ մարդկանց զրփելով, յափշտակելով:

Թագաւորը պատասխանեց.— Ընւ, այդ իմացայ. այժմ երկ-
րորդ հարցս լսիր. իմ արհեստի անունն ի՞նչ է:

Զօրապետն ասեց, Քու արհեստն է գողերի, յափշտակիչ-
ների թագաւորը լինել, բայց նրանցից վատթարը չըդառնալ:
Թագաւորը ակորժակով ծիծաղեց ու ասեց նրան.— Իմ զօրա-
պետ, այդ ասածը չըմոռանաս. այժմ լսիր թէ ես ինչ էի մտա-
ծում, հրը այն գիւղականը խօսում էր: Ես մտածում էի— այ-
մարդ, եթէ ես լինէի քու տեղ տանջուելիս, չէի համբերիլ,
կը զինուէի թրով, տէգով, մինչև անգամ մահակով և կյորդո-
րէի ուրիշներին, որ այդպէս անեն, այնքան կսպասէի մինչև
ստուար մեծ խուլը դառնայինք: մեր ունեցած չունեցածը մի-
թշուառ կեանք է: Կսկսէի ընկերներիս հետ յարձակուել բոլոր
թագաւորների արհեստը, մեծամեծների արհեստը կործանել,
բնաջինջ անել. երկրիս վրայ կըթողնէի միայն մի հատիկ ար-
հեստ կամ պարապմունք. այսինքն ուրախասիրտ աշխատելը
մեր և մեր նման չքաւորների համար և մի ուրախ բաղդաւոր
կեանք անկացնել:

Զօրապետն ասեց — ուրեմն միշտ է եղել բուռ խրատը, քու
դասը: Ո՛վ է ականջ դնելու, ուշ դարձնելու. ասում ես, ասա:

Թագաւորն ասեց.— Նա ուշ կդարձնի, ով— ցնորուած թա-
գաւորին կը կալանաւորի ու թագաւորների գժատանը կը փա-
կի: Որպէս զի այդ չըպատահի, արգելում եմ այս իմ խրատը
ուրիշին հաղորդել: Բայց ուզեմ, չուզեմ, նա բերանէ բերան
անցնելու է:

— Եւ ոչ ով էլ դրա վրայ ուշ չի դարձնիլ, վրայ բերեց
զօրապետը, բացի այն մարդկանցից, որոնք իբրև հմուտ խու-
զարկու լրտեսներ ամենայն նոր միտք քաղողին կը բռնեն ու
Աբբահամի գողը կուղարկեն: Այդ պատճառով մեր պէսների
արհեստը դեռ շատ դարեր ապահովուած է:

Այսպէս խօսելով թագաւորն ու իւր երկրի նշանաւոր-
ները հասան պալատ, կերան վայելցին, պակասը լրացրին
ու քնեցին: Առաւօտը դարձեալ ամեն ինչ գնաց իւր սովորա-
կան ճանապարհով:

գերմ. ՔԱՄԱԼԵԱՆՑ Ս.